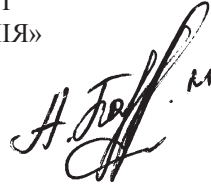

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЗАЄЦЬ Арина Сергіївна

УДК 340:37(477)

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ
ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
проректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
МАТВЄЄВА Лілія Георгіївна,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри теорії та історії держави
і права;

кандидат юридичних наук, доцент
МАНЬКО Денис Григорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права

Захист відбудеться 27 жовтня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий « 21 » _____ вересня _____ 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Правова трансформація суспільства у досягненні генеральної мети побудови правової держави передбачає надання правовому вихованню особливої ролі невід'ємної і основоположної умови і елемента здійснення перетворень. Саме правове виховання має дуже важливе значення у втіленні в реальність ознак верховенства права. Введення суспільних відносин в юридичні рамки дозволяє забезпечити їх стабільність, упорядкованість і захищеність, переслідує цілі зміцнення правопорядку і законності як невід'ємних елементів правової держави, умов і засобів її становлення, чому в кінцевому результаті і служить правове виховання.

Правове виховання є частиною усього процесу духовного формування особистості, без якого не можна обійтися при реалізації цілей побудови правової держави в Україні, де всі державні органи, громадські організації, посадові особи та громадяни зобов'язані дотримуватися Конституції і законів (ст. 19 Конституції України). Правове виховання є різновидом соціального виховання. Воно обумовлено посиленням ролі права, усвідомленням суспільством його значення як самостійного фактора об'єктивної дійсності і відповідає зростаючим потребам удосконалення демократії, зміцнення законності, правопорядку. У сучасних умовах виховна діяльність відрізняється великим обсягом, складністю і ґрунтовністю, поєднанням загальної і професійної правової орієнтованості, забезпеченням компетентності вихователів, оперативністю й ефективністю впливу.

По-перше, необхідно чітко визначити роль правового виховання у житті країни; по-друге, слід встановити найбільш оптимальні його форми, адаптовані до нинішніх умов суспільного розвитку; по-третє, виявити особливості й основні тенденції їх функціонування; по-четверте, необхідна концентрація зусиль державних органів, громадських організацій, спрямованих на забезпечення ефективності цієї роботи, у тому числі координацію діяльності суб'єктів правового виховання. Звідси випливає нагальна необхідність оновлення правовиховної діяльності. У той же час, необхідною є глибоке опрацювання проблеми правового виховання як однієї з категорій загальнотеоретичної юриспруденції, з урахуванням сучасних досягнень теорії та практики. Осмислення цієї проблематики дозволить прояснити перспективи розвитку українського права, зміцнення законності і правопорядку, правових основ суспільства.

Дослідження сучасних форм правового виховання, у свою чергу, дозволяє глибше зрозуміти природу права, його вплив на свідомість і поведінку учасників суспільних відносин, а також характер зумовленості змісту права пануючими у суспільстві уявленнями про справедливість, законність, гуманізм та інші правові цінності, що великою мірою формуються завдяки правовому вихованню.

Проблемам правового виховання присвячено праці таких правознавців, як В. Андрейцев, Ю. Битяк, В. Головченко, І. Голосніченко, І. Дмитрієнко, О. Долгополов, Ю. Калиновський, Н. Коваленко, Д. Колесніченко, М. Козюбра, О. Косаревська, А. Кутиркин, Т. Кушнірова, З. Легуша, Л. Макаренко, Л. Марченко, М. Матузов, О. Менюк, І. Невважай, В. Оксамитний, І. Осика, Р. Подберезський, О. Пометун, В. Сальников, О. Семітко, А. Скуратівський, В. Стреляєва, Є. Татаринцев, В. Тацій, Ю. Тодика, Н. Удод, В. Черней, І. Яковюк та ін.

Враховуючи кількість вчених, які присвятили свою увагу дослідженню правового виховання, існує також і безліч визначень зазначеного терміна. У більшості випадків поняття правового виховання визначається з урахуванням його діяльнісного аспекту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671), «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр., та плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є аналіз сучасних форм правового виховання і проблем удосконалення правової культури України.

У дисертаційному дослідженні поставлено такі задачі:

надати характеристику форм правового виховання у забезпеченні верховенства права у сучасній Україні;

визначити призначення форм правового виховання у процесі побудови правової держави в Україні;

охарактеризувати освітні форми правовиховної роботи, їх особливості та сфери прояву;

виявити праксіологічні аспекти правового виховання і правотворчості;

визначити вплив юридичної практики на правове виховання;

визначити напрямки підвищення ефективності правового виховання.

Об'єктом дослідження є правове виховання як явище правової дійсності.

Предметом дослідження є загальнотеоретична характеристика форм правового виховання у сучасній Україні.

Методи дослідження складаються із концептуального та інструментального рівня дослідження, які містять у собі, принципи, підходи та методи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснено на основі філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Діалектичний підхід до вивчення цієї проблематики

дозволив розкрити та проаналізувати динаміку становлення форм правового виховання, розкрити основні типи форм правового виховання (п.п. 1.2, 1.3, р. 3). Історичний підхід дозволив вивчити історичний розвиток формування та становлення правового виховання, а також процес його трансформації для подальшого удосконалення. Цей підхід також дозволив прогнозувати перспективи його подальшого розвитку (р.р. 1, 3). Системно-функціональний метод допоміг розглянути правове виховання у різних формах, його використання дозволило зацентрувати увагу на сучасних формах правового виховання (п.п. 1.2, р. 2). Порівняльно-правовий метод допоміг зіставити поняття, категорії та процеси, що стосується правового виховання у різних формах в Україні та зарубіжних країнах (п.п. 2.3, 3.1). За допомогою формально-логічного методу зроблено висновок щодо основних понять форм правового виховання (р. 1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що з точки зору правового виховання у сучасній правовій культурі в Україні дисертація надає класифікацію форм правового виховання сучасності:

уперше:

запропоновано класифікацію форм правового виховання з точки зору їхньої ролі у сучасній правовій культурі України;

запропоновано типологізацію форм правового виховання: 1) ті, що інтегровані у навчання, наслідком чого виникає і реалізується положення «виховує навчання» – навчання, за якого досягається органічна частина між набуттям об'єктом виховання знань, умінь, навичок, засвоєнням досвіду творчої діяльності та формуванням емоційно-ціннісного ставлення до світу, один до одного, до матеріалу; 2) ті, що інтегруються загальним для них терміном «система виховної роботи»; 3) ті, що інтегровані у повсякденне життя і діяльність індивідів як їх природна форма;

розроблено «Загальнотеоретичну концепцію правового виховання» у сфері розвитку правової культури громадян;

удосконалено:

механізм функціонування системи правового виховання юридичних категорій, які мають концептуальний та прикладний характер;

характеристику видів правового виховання: 1) самовиховання (шляхом ознайомлення з юридичною літературою, офіційними юридичними текстами тощо); 2) правова освіта (викладання юридичних дисциплін у загальноосвітніх закладах, юридична підготовка у професійно-технічних і вищих навчальних закладах неюридичного профілю та правове виховання майбутніх юристів); 3) юридична практика (популяризація правових знань вченими-юристами, громадськими, зокрема, правозахисними організаціями, іншими інститутами громадянського суспільства (поширення правових знань через інтернет-ресурси, засоби масової інформації, публікації науково-популярних, наукових, нормативних матеріалів тощо); 4) правова пропаганда (проведення заходів правоосвітнього характеру органами публічної влади (лекції, семінари, майстер-класи тощо) із найбільш

актуальних правових питань, розробка спільних інформаційних матеріалів із правових питань (буклети, брошури, макети, листівки);

форма практикологічного виховного впливу на розвиток особистості з метою формування у неї установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій для формування певної системи правових знань, умінь і навичок правової культури;

мета правового виховання як досягнення свідомого ставлення до прав та обов'язків, повага до правопорядку, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати юридичні приписи, які відповідають принципів верховенства права;

набули подальшого розвитку:

ідеї підвищення ефективності правового виховання;

основи доктринальної концепції правового виховання та її практична реалізація, а також стратегії боротьби із правовим нігілізмом та детентатизмом.

Наукова і практична значущість дисертаційного дослідження. Дисертація має теоретико-прикладний характер, а її основні теоретичні положення та узагальнення значною мірою збагачують відповідні положення загальнотеоретичної юриспруденції та галузевих юридичних наук і можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – при подальших дослідженнях теоретичних основ правового виховання;

правотворчості – при реформуванні та удосконаленні законодавства у сфері освіти, для підвищення рівня правотворчої і правозастосовної діяльності, їх зворотного впливу на правовиховний процес;

навчальному процесі – для підготовки навчальних і методичних вказівок, а також для викладання курсу «Загальнотеоретична юриспруденція», спецкурсу «Загальнотеоретичні концепції правового виховання».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданні кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», а також на: Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 21–22 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародному круглому столі «Правові системи сучасності: взаємодії та конфлікти» (м. Одеса, 19 липня 2016 р.);

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми відновлення конституційного ладу в Україні» (м. Київ, 19–20 травня 2017 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 8 публікаціях, 4 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному періодичному виданні та 3 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінок, із них основного тексту 182 сторінок, список використаних джерел містить 193 найменування і розташований на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, поставлено мету та визначено задачі дослідження, його об'єкт, предмет, методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо апробації, структури та обсягу роботи.

Перший розділ «Загальнотеоретична характеристика правового виховання та його елементів» складається із трьох підрозділів і присвячений загальнотеоретичній характеристиці правового виховання та виокремленню ознак правового виховання, а також розкриттю форм.

У **підрозділі 1.1. «Поняття і ознаки правового виховання»** здійснено аналіз наукового матеріалу щодо визначення поняття і головних ознак правового виховання. Указано, що правове виховання – це складова частина усього виховного процесу, метою якого є формування соціально активної особистості. Правове виховання не можна розглядати ізольовано від інших видів виховання: політичного, морального, трудового, естетичного, фізичного.

На підставі глибокого наукового дослідження зроблено висновок, що правове виховання – це спрямована діяльність як держави, громадських організацій, так і окремих громадян, щодо передачі юридичного досвіду та здійснення систематичного впливу як на свідомість, так і на поведінку людини з метою формування певних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують дотримання, виконання й використання юридичних норм.

Визначено, що правове виховання виконує системно-теоретичну, інтегруючу, стимулюючу, морально-етичну, регулятивну функції. Зміст правового виховання, як процесу формування правової культури особистості, містить у собі такі структурні елементи: 1) інформування про право (інформаційний); 2) формування ставлення до права (оцінний); 3) виховання установки на правомірну поведінку (регулятивний); 4) виховання почуття необхідності правомірної поведінки (когнітивний); 5) організацію діяльності суб'єктів правового виховання в рамках державних і громадських інститутів (організаційний).

У підрозділі 1.2. *«Форми правового виховання у забезпеченні верховенства права у сучасній Україні»* приділено увагу науковому та практичному аспектові необхідності існування процесу правового виховання в демократичному суспільстві.

Зазначено, що зміст, суб'єктивний і об'єктивний склад правового виховання залежать від того, які цілі ставляться перед виховним процесом. Так, якщо метою виховання ставиться поширення правових знань, то тоді воно зводиться до правової освіти. Якщо ж спрямовано на формування правових переконань, почуття поваги до норм права, тоді процес правового виховання обмежений набором таких засобів і методів, вплив яких спрямовано в основному на формування правової свідомості особистості. Превентивна мета правового виховання штучно звужує коло об'єктів і суб'єктів системи, обмежує застосування різноманітних засобів і методів впливу. І тільки постановка перед правовим вихованням комплексної мети щодо формування правової культури особистості робить можливим доведення правовиховного процесу від поширення правової інформації через етап формування ціннісних орієнтацій і навичок правомірної поведінки до залучення особистості до всіх сфер державного і суспільного життя, урегульованих правом, тобто до формування соціально-правової активності.

Правове виховання покликане викоринити правовий нігілізм і правовий ідеалізм, сформовані стереотипи і підвищити рівень правової культури, тому що тільки у цьому разі є можливим створення правової держави і громадянського суспільства, в умовах яких реальним є повне здійснення усіх прав і свобод особистості.

В умовах зростання злочинності, зниження соціальної захищеності громадян як ніколи важливим є роз'яснення прав, можливостей громадян щодо судового оскарження незаконних і необґрунтованих дій, відшкодування шкоди, користування тими чи іншими громадянськими, політичними, майновими правами.

У сучасних умовах важливе значення мають собою медійні форми правового виховання, спрямовані на виховання почуття поваги до прав, свобод людей, роз'яснення правильних економічних можливостей громадян, нових юридичних видів соціалізації людини у ринковій економіці.

У підрозділі 1.3. *«Типологія форм правового виховання»* надано наукову характеристику практичної реалізації процесу правового виховання у різноманітних зовнішніх формах.

Під формами правового виховання розуміються способи зовнішнього вираження діяльності, за допомогою яких державні органи та громадські організації, посадові особи та громадяни здійснюють роботу щодо виховання населення у дусі поваги до законів, їх виконання, сприяють формуванню у нього правосвідомості, правової культури, прищеплюють йому навички правомірної поведінки і підвищують його соціально-правову активність.

Охарактеризовано такі форми правового виховання: 1) індивідуальне (самовиховання), колективне (групове), суспільне; 2) правова пропаганда, правове навчання, юридична практика та повсякденний досвід, самоосвіта. Встановлено, що окремою формою правового виховання є медійна форма.

Зроблено висновок, що між «формами» існує системно-структурний взаємозв'язок. З огляду на різноманіття проявів правового нігілізму, їх діалектичну обумовленість, використання однієї із форм правового виховання у подоланні конкретної форми нігілізму у змозі визначити результат впливу цієї форми правового виховання на інші форми правового нігілізму. Наприклад, з метою руйнування нігілістичних установок тих громадян, які впевнені у тому, що федеральні і регіональні нормативні правові акти приймаються з урахуванням інтересів лише окремих соціальних груп і прошарків, а не усього суспільства, сингулярною формою правового виховання буде участь у громадському обговоренні законопроектів. У боротьбі з правовим нігілізмом у формі свідомо незаконних рішень і дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім застосування заходів державновладного характеру до посадових осіб, державних та муніципальних службовців, може бути використана правова пропаганда. У цьому разі розглядається також як сингулярна форма правового виховання. А з порушеннями прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина необхідно боротися, використовуючи абсолютно усі форми правового виховання, кожна з яких буде розумітися як універсальна. Невід'ємною властивістю системи правового виховання є єдність і взаємодоповнюваність її елементів, а, отже, можна припустити, що усі найбільш поширені і визнані форми правового виховання, як і відповідні їм методи і засоби, у процесі правовиховної діяльності отримують комплексне застосування. Однак використання такого підходу, за якого форми правового виховання поділено на універсальні і сингулярні, дозволяє забезпечити позитивну динаміку у боротьбі з правовим нігілізмом, особливо тоді, коли надання якійсь формі правового виховання сингулярного значення продиктовано тимчасовими, просторовими та іншими «координатами» правового нігілізму, що характеризують проблемні області боротьби з ним.

Правове виховання у різних своїх формах є системою заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість людей політико-правових ідей, норм, принципів, які являють собою цінності світової та національної правової культури.

Другий розділ «Освітні форми правового виховання у сучасній Україні» складається із трьох підрозділів і присвячений дослідженню освітніх форм правового виховання у сучасній Україні, а саме: шкільній, спеціалізованій вузівській правовій освіті та не спеціалізованій вузівській правовій освіті.

У *підрозділі 2.1. «Шкільна правова освіта в Україні»* розглянуто правову освіту, яка відіграє важливу роль в умовах становлення України

як демократичної та правової держави, основним завданням якої є формування високого рівня правової культури та правосвідомості населення, їх ціннісних орієнтирів та активної позиції кожної людини як члена громадянського суспільства.

Здійснений аналіз джерел свідчить про відсутність поки що єдиної думки та чітких критеріїв із розуміння сутності визначення поняття «шкільна правова освіта». Її відмежування від інших понять на практиці нерідко призводить до неоднозначного тлумачення не тільки під час теоретичного осмислення, але й у повсякденному житті громадян.

Встановлено, що правова освіта є складовою частиною системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства. Вона сприяє розвитку людини як особистості її розумових та фізичних здібностей, талантів, формуванню свідомого суспільного вибору.

Сучасний розвиток юриспруденції вимагає нових підходів до освіти. Можна сказати, що правова освіта через Програму з правової освіти населення та усвідомлення правової самопідготовки починає впроваджуватися ще з дошкільного віку та може завершуватися вищою юридичною освітою. При цьому розуміється нескінченність процесу пізнання, який не завжди залежить від стану розвитку науки та освітнього процесу.

У *підрозділі 2.2. «Спеціалізована вузівська правова освіта»* досліджено вищу юридичну освіту, яка відіграє фундаментальну роль у становленні особистості майбутнього юриста, сприяє створенню у нього такого способу мислення, який дозволяв би швидко, точно та у повному обсязі приймати необхідні та правильні рішення, а також, оперативно, спираючись на праві норми, обґрунтовувати свою позицію, розв'язувати правові питання згідно з буквою закону.

Актуальності завданням становлення правової освіти в Україні як складової освітньої системи додає і та обставина, що стратегічні питання реформування вітчизняного освітнього простору поки що не визначено належним чином. Система освіти має стати засобом, потенціалом і ресурсом розвитку, становлення інформаційного суспільства, утвердження людиноцентристської моделі процесу соціальних змін. Недостатня правова обізнаність громадян досить часто була суттєвою причиною порушень їхніх основних прав і свобод у повсякденних соціальних практиках, серйозною перешкодою реалізації ними конституційно визначених норм. Таке становище зумовлювало необхідність всебічного роз'яснення основ правових актів, утвердження їх основних положень у свідомості громадян як переконання, принципів практичної дії.

Сучасна українська правова освіта є продуктом тривалого й неоднозначного процесу розвитку. Це зумовлено складним характером державно-правового будівництва в Україні й особливостями її суспільно-політичного устрою на тому чи іншому етапові.

У підрозділі 2.3. «Не спеціалізована вузівська правова освіта» розглянуто питання стану правової культури українського суспільства, що, на жаль, суттєво відстає від європейських стандартів. Очевидною є тенденція нігілістичного ставлення громадян до права та правових цінностей. Правова освіта не може обмежуватися лише інформаційною чи просвітницькою діяльністю. Вона має бути піднесеною до рівня науки в інституційному вимірові, певній послідовності навчальних дисциплін, їхньої системи – у навчально-виховному процесі, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи вищою школою. Її метою, першочерговим завданням має стати – навчити людину орієнтуватись у вітчизняному правовому просторі, дотримуватися норм правомірної поведінки. Принаймні пріоритети соціального розвитку України вимагають концептуального визначення місця, ролі і значення правової освіти громадян у цілісній системі національної освіти, всебічного і гармонійного розвитку особистості у соціально-правовому середовищі її життєдіяльності.

Досліджено тенденцію позитивного впливу правової освіти на формування престижності цінності права та поваги до закону, а відтак і значущість проблематики правової освіти та правового виховання передусім у контексті становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства.

Державна політика України передбачає систему заходів щодо правової освіти громадян як засобу трансляції правової культури, способу орієнтації у соціально-правовому просторі відповідно до норм – правових і етичних – правомірної поведінки, сприяння подоланню правового нігілізму, пом'якшення конфліктності та ризикогенності українського суспільства тощо.

Третій розділ «Праксіологія правового виховання в сучасних умовах» складається із трьох підрозділів і присвячений основним видам правового виховання у сучасних умовах самовиховання – юридичній практиці та медійній формі правового виховання.

У підрозділі 3.1. «Медійні форми правового виховання» досліджено найважливіші елементи інформаційного середовища правової культури особистості, якою є так звана соціальна пам'ять, а точніше, її компоненти, пов'язані з правовою інформованістю особистості. Тут найбільш важливою є та обставина, що основні традиції, які є основою для формування правосвідомості та правової культури, спочатку закладаються у сім'ї, у малих соціальних групах, де виробляються стандарти правової поведінки, що складаються саме у мікросередовищі особистості і вирішальною мірою впливають на правові орієнтації особистості, на її правову культуру. Правове знання, якого набувають у процесі правового виховання, відрізняється різноманіттям. Його диференційовано за ступенем і глибиною розвитку: може бути систематизоване – це знання основних інститутів права у сфері правової діяльності даного суб'єкта; несистематизоване – відрізняється фрагментарністю, необ'єднаністю загальною правовою ідеєю. Крім

того, правові знання можуть класифікуватися за призначенням. Можна виокремити знання, необхідні для задоволення особистого, громадського, професійного, наукового інтересів.

Здійснюючи правове виховання, держава як головний суб'єкт цього процесу має бути прямо зацікавленою у тому, щоб громадяни мали найширший спектр знань та уявлень у сфері державно-правової дійсності. З одного боку, це одна з найважливіших умов прогресивного розвитку держави, з іншого – належна правова інформованість усіх верств населення є необхідною, особливо, якщо враховувати нестабільність законів, відсутність дієвого механізму їх реалізації, існування правопорушення та криміналізацію суспільства.

Стан правової інформованості у країні у теперешній час знаходиться у кризовому стані. Розробка заходів щодо її розвитку та стабілізації нині є надзвичайно важливим напрямом у державно-правовій політиці.

У *підрозділі 3.2. «Юридична практика як форма правового виховання»* досліджено особливості юридичної практики, як особливої форми правового виховання, яка посідає відносно самостійне місце у правовій системі суспільства і відіграє істотну роль у механізмові правового регулювання. Як форма правового виховання, юридична практика опосередковано впливає на всі сторони життєдіяльності суспільства, сприяючи розвиткові його процесів або гальмуючи їх.

Правосвідомість вимагає систематичного раціонального формування, стимулювання, позитивного соціального розвитку. Саме правове виховання у різних своїх формах є системою заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість людей політико-правових ідей, норм, принципів, які являють собою цінності світової та національної правової культури.

Сутність соціальної функції правозастосовчої практики найбільш повно має вираження у тому, що за своєю природою вона належить до соціально-перетворюючої діяльності, якої спрямовано на обробку «людей людьми». А це, у свою чергу, означає, що у правозастосовчій практиці є виховний аспект. У результаті правозастосування держава прагне відкоригувати поведінку громадянина у плані найбільш повної його відповідності установленим юридичним зразкам загальнолюдської культури.

Юридична практика зумовлює високий рівень правової культури, який відповідає сучасним вимогам юридичної освіти. Основним визначальним чинником правової культури є відповідний рівень правової культури суспільства, спосіб її функціонування, оновлення й удосконалення у рамках сучасного позитивного права.

Юридична практика надає певний розвиток і динамізм освітньому процесові, навчає фахівців істинності і цінності одержуваних практичних знань. Визначальним елементом практичної спрямованості є застосування отриманих навичок, юридичних методів в умовах сучасного суспільства. Перевірка отриманих результатів у сучасному суспільстві здійснюється

в рамках критерію підготовки фахівців певної юридичної галузі знання. Практика є важливим критерієм якості підготовки фахівців, обумовлює цінність та ефективність наукових досліджень, на базі яких надається освіта.

Юридична практика як форма правового виховання опосередковано впливає на всі сторони життєдіяльності суспільства, сприяючи розвитку його процесів або гальмуючи їх. Проте низька якість прийнятих нормативних правових актів, невірне їх роз'яснення, незадовільне втілення правових приписів у життя суттєво уповільнюють та ускладнюють формування в Українській державі цивілізованого громадянського суспільства і побудови правової держави

У *підрозділі 3.3. «Самовиховання як форма правового виховання»* зроблено акцент на тому, що саме правове самовиховання є найефективнішим засобом та формою правового виховання.

Під терміном «правове самовиховання» розуміється самостійна діяльність особи, спрямована на підвищення якості особистої правосвідомості та правової культури. Внаслідок цієї діяльності здійснюється реалізація правомірної поведінки суб'єкта права як активного члена демократичного суспільства.

У структурі процесу правового самовиховання можна виокремити: суб'єкт, об'єкт, цілі, завдання. Указано також, що у структурі процесу правового самовиховання існують відповідні заходи (засоби, методи, способи, прийоми), принципи, форми та етапи здійснення цього процесу.

Процес самовиховання залежить не тільки від суб'єкта, що здійснює цю діяльність, але й від тих суб'єктів, які їх оточують. Результат самовиховання залежить також від рівня професійної підготовленості, моральності, наявності інтелектуальних та волевих якостей інших суб'єктів. Правове самовиховання буде більш результативним за умови, якщо допоміжний суб'єкт буде відповідати указаним вимогам у процесі правового самовиховання.

Мотиви правового самовиховання опосередковано вимогами зовнішнього середовища: психологічна потреба особи бути визнаним соціумом високоосвіченим та високоморальним громадянином; необхідність бути конкурентоспроможним у професійному сенсі.

Внутрішніми мотивами особи є: задоволення пізнавальних інтересів; усвідомлення невідповідності існуючого рівня правосвідомості і правової культури бажаному; необхідність постійного правового самоудосконалення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, якого пов'язано з наданням загальнотеоретичної характеристики форм правового виховання шляхом визначення їх поняття, структури та видів, а також головних завдань на сучасному етапові. Основні наукові і практичні результати дослідження є такими:

1. Форми правового виховання являють собою різні види та способи цілеспрямованого, закономірного, поступового впливу на розвиток особистості з метою формування у неї установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій для формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, високої правової культури. Ціллю правового виховання є досягнення глибокого розуміння цінності права, свідоме ставлення до прав та обов'язків, повага до правопорядку, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати юридичні приписи, які відповідають універсальним правовим цінностям і основоположним принципам права.

2. У теперішній час необхідно розкрити найбільш ефективні шляхи і механізми реалізації передбачуваних змін, прорахувати їх можливі соціальні ризики і наслідки, надати обґрунтування необхідного ресурсного забезпечення пропонованих заходів. У зв'язку із цим особливої гостроти набуває питання необхідності розробки «Сучасного правового виховання» у сфері розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян, яке має не тільки повний перелік заходів у рамках єдиної програми, але і рекомендації, що стосуються форм, методів і засобів правового виховання, а також створення сприятливих умов.

3. Деформаційні стани правосвідомості є характерними для нинішнього етапу державотворення в Україні, примножують і посилюють ряд соціальних проблем, частина з яких свого часу і послужила причиною їх виникнення і поширення, що виключає можливість їх вирішення без невідповідних втрат, блокуючи проведення якісних перетворень у будь-якій сфері суспільства, охопленого цією соціальною недугою.

4. Рекомендації щодо удосконалення механізму функціонування системи правового виховання, що містяться у цьому дослідженні, мають як концептуальний, так і прикладний характер. Особливістю таких юридичних категорій, як «форми правового виховання» і «правовий нігілізм» є їх взаємозв'язок у соціальній реалістичності, за всіх наявностей теоретизування і багатоваріантності у наукових підходах.

5. Правове виховання не є єдиним засобом боротьби із вищевикладеними деформаціями правосвідомості. Реалізація правової політики у досягненні цієї мети передбачає створення цілого ряду сприятливих для правового розвитку суспільства умов, які охоплюють різні сфери суспільного життя. Однак саме правове виховання є ефективним засобом боротьби за «життя по праву». Отже, від ефективності усієї системи правового виховання у прямій залежності перебуває успіх протистояння деформаціям правової свідомості, у тому числі правового нігілізму.

6. Актуальність, важливість, а разом із тим і складність дослідження цієї тематики підтверджується колом розглянутих понять і проблем як безпосередньо пов'язаних із правовим вихованням і формами правового виховання, так і суміжних із ними. Крім того, позначено ряд тих проблем, які являють собою певний інтерес для подальших наукових досліджень,

орієнтованих на розробку доктринальної концепції правового виховання та її практичну реалізацію, а також на формування єдиної стратегії боротьби з правовим нігілізмом та делентатизмом. Крім правового виховання, як було обгрунтовано у дослідженні, повинна містити й інші засоби. У самостійних наукових дослідженнях можуть знайти своє відображення такі питання: вплив процесів глобалізації та посилення її поширення правового нігілізму та делентантизму; зростання суспільно-політичної активності громадян і правовий нігілізм суспільства як двостороння взаємообумовленість; участь професійного юридичного співтовариства у правовиховній діяльності; розробка теоретико-прикладних моделей правового виховання; соціокультурна обумовленість правового виховання у контексті психологічних аспектів сприйняття правової дійсності; гнучкість структури і механізму системи правового виховання тощо.

7. У теперішніх умовах розвитку правової сфери України боротьба з деформаційними станами правосвідомості особи, групи, суспільства, які характеризуються усвідомленим ігноруванням вимог закону – це не просто спеціальна державна міра або пріоритетний напрямок правової політики, а об’єктивна необхідність і умова нормального функціонування суспільства.

8. Відторгуючи право, правовий нігілізм та делентатизм неминуче наближають суспільство до стану «позап правового» відчуження, маючи прояв у конкретних діях, які свідчать про антиправові установки суб’єкта, існуючий опір і «злочинну» поведінку.

9. По-різному класифікуються форми правового виховання. До них зараховують: правове навчання або освіту; правову пропаганду; залучення громадян до управління державними і громадськими справами; правозастосовчу діяльність, якій надається спеціальна виховна спрямованість; правова агітація. Основними видами правового виховання є: 1) самовиховання (шляхом ознайомлення з юридичною літературою, офіційними юридичними текстами тощо); 2) правова освіта, а саме – викладання юридичних дисциплін у загальноосвітніх закладах, юридична підготовка у професійно-технічних і вищих навчальних закладах неюридичного профілю та правове виховання майбутніх юристів; 3) юридична практика, а саме популяризація правових знань вченими-юристами, громадськими, зокрема, правозахисними організаціями, іншими інститутами громадянського суспільства (поширення правових знань через інтернет-ресурси, засоби масової інформації, публікації науково-популярних, наукових, нормативних матеріалів тощо); 4) правова пропаганда, що полягає у запровадженні заходів правоосвітнього характеру органами публічної влади (лекції, семінари, майстер-класи тощо) із найбільш актуальних правових питань, розробка спільних інформаційних матеріалів із правових питань (буклети, брошури, макети, листівки).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Заєць А.С. Правова освіта як структурний компонент освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. № 42. С. 13–16.
2. Заєць А.С. Самовиховання як форма та засіб правового виховання. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 18–22.
3. Заєць А.С. Форми правового виховання в сучасній Україні: теоретико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. № 76. С. 85–90.
4. Заєць А.С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 7–10.
5. Заєць А.С. Юридична практика як одна з основних форм правового виховання. *Право та державне управління*. 2016. № 4. С. 11–15.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Заєць А.С. Юридична практика як форма правового виховання. *Проблеми відновлення конституційного ладу в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 трав. 2017 р.)*. Київ, 2017. С. 7–10.
7. Заєць А.С. Типологія форм правового виховання. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.)*. Одеса, 2017. С. 10–13.
8. Заєць А.С. Поняття, ознаки та цілі правового виховання. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 21–22 квітня 2017 р.)*. Ужгород: Ужгород. націон. ун-т, 2017. С. 15–19.

АНОТАЦІЯ

Заєць А.С. Загальнотеоретична характеристика форм правового виховання в сучасній Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Міністерство освіти і науки України, Одеса, 2018.

У роботі надано узагальнену характеристику форм правового виховання, включаючи їх поняття і цілі. Визначено роль і місце форм правового виховання у процесі побудови правової держави в Україні. Проаналізовано сучасні форми правовиховної роботи, їх особливості та сфери прояву. Виявлено співвідношення правового виховання і

правотворчості. Досліджено вплив правозастосування на правове виховання. Розглянуто та виокремлено основні напрямки підвищення ефективності правового виховання.

Ключові слова: правове виховання, освітні форми правового виховання, медійна форма правового виховання, практиологія правового виховання, правова самоосвіта.

АННОТАЦИЯ

Заец А.С. Общетеоретическая характеристика форм правового воспитания в современной Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Министерство образования и науки Украины, Одесса, 2018.

В работе представлена обобщенная характеристика форм правового воспитания, включая их понятие и цели. Определены роль и место форм правового воспитания в процессе построения правового государства в Украине. Проанализированы сложившиеся формы правовоспитательной работы, их особенности и сферы проявления. Выявлено соотношение правового воспитания и правотворчества. Исследовано влияние правоприменения на правовое воспитание. Рассмотрены и выделены основные направления повышения эффективности правового воспитания.

Актуальность, важность, а вместе с тем и сложность исследования этой тематики подтверждаются кругом рассматриваемых понятий и проблем как непосредственно связанных с правовым воспитанием и формами правового воспитания, так и смежных с ними. Кроме того, обозначен ряд проблем, которые представляют определенный интерес для дальнейших научных исследований, ориентированных на разработку доктринальной концепции правового воспитания и их практической реализации, а также на формирование единой стратегии борьбы с правовым нигилизмом и делентантизмом. Кроме правового воспитания, как было обосновано в исследовании, форма должна содержать и другие средства. В самостоятельных научных исследованиях могут найти свое отражение следующие вопросы: влияние процессов глобализации на усиление и распространение правового нигилизма и делентантизма; рост общественно-политической активности граждан и правовой нигилизм общества – двусторонняя взаимообусловленность; участие профессионального юридического сообщества в правовоспитательной деятельности; разработка теоретико-прикладных моделей правового воспитания; социокультурная обусловленность правового воспитания в контексте психологических аспектов восприятия правовой действительности; гибкость структуры и механизма системы правового воспитания.

В современных условиях развития правовой сферы Украины борьба с деформационными состояниями правосознания лица, группы, общества, характеризуется осознанным игнорированием требований закона – это не просто специальная государственная мера или приоритетное направление правовой политики, а объективная необходимость и условие нормального функционирования общества.

Формы правового воспитания представляют собой различные виды и способы целенаправленного, закономерного, постепенного влияния на развитие личности с целью формирования у него установок, понятий, принципов, ценностных ориентаций для формирования определенной системы правовых знаний, умений и навыков, правового мышления, высокой правовой культуры. Целью правового воспитания является достижение глубокого понимания ценности права, сознательное отношение к правам и обязанностям, уважение к правопорядку, готовность соблюдать и добросовестно выполнять юридические предписания, соответствующие универсальным правовым ценностям и основоположным принципам права.

По-разному классифицируются формы правового воспитания. К ним относят: правовое обучение или образование; правовую пропаганду; привлечение граждан к управлению государственными и общественными делами; правоприменительную деятельность, которой придаётся специальная воспитательная направленность; правовая агитация.

Ключевые слова: правовое воспитание, образовательные формы правового воспитания, медийная форма правового воспитания, праксиология правового воспитания, правовое самообразование.

SUMMARY

Zaiets A.S. General theoretical description of the forms of legal education in modern Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Law by specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of political and legal doctrines. – National University «Odessa Law Academy», Ministry of Education and Science of Ukraine, Odessa, 2018.

The paper provides a generalized description of the forms of legal education, including their concept and goals. The role and place of forms of legal education in the process of building a lawful state in Ukraine is determined. Formed forms of legal education work, their features and spheres of manifestation are analyzed. The correlation between legal education and lawmaking is revealed. The influence of law enforcement on legal education has been studied. The main directions of increasing the effectiveness of legal education are considered and highlighted.

Keywords: legal education, educational forms of legal education, media form of legal education, praxiology of legal education, legal self-education.

Підписано до друку 03.09.2018.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.